

A baloldal helyzete Közép- és Kelet-Európában

1996. június 19.

Tabajdi Csaba, a Tagozat elnöke

Mai témánkról 1992-ben tartottunk már tagozati ülést. Átnéztem annak az ülésnek az anyagát. Rendkívül érdekes volt újraolvasni, hogy mit mondott akkor Krausz Tamás, Bihari Mihály, Ágh Attila, Kovács László, hogyan láttuk akkor a helyzetet. Most pedig, 1996 nyarán, tulajdonképpen egy egészen más történelmi helyzetben szeretnénk megvonnai a baloldal helyzetének a mérlegét.

A nagy dilemma az, hogy olyan helyzetben, amelyben Közép- és Kelet-Európában egy neoliberais, kvázi „thatcherista” programot kell végrehajtani, egy ilyen társadalmi környezetben lehet-e baloldali módon kormányozni? Hogyan lehet baloldali programot megjeleníteni? 1992-ben egyetlen egy baloldali párt került hatalomra a térségben, a litvániai Brazauskas féle párt. Az 1992-es tanácskozásunknak ez volt az egyik fő témája. Akkor senki nem gondolta, hogy az 1989–90-es jobboldali földcsuszamlást néhány országban egy baloldali földcsuszamlás váltja fel. Senki nem hitte '92-ben, hogy a Magyar Szocialista Párt abszolút többséget szerez 1994-ben. Senki nem gondolta volna, hogy Szolidaritás féle Lengyelországban 1993–94-ben a baloldal győz, sőt a Szolidaritás legendás elnökét a baloldal elnökjelöltje, ha kevés különbséggel is, de legyőzi.

Tovább lehetne sorolni a példákat, amelyek azt mutatják, hogy nagyon élesen megváltozott a politikai képlet néhány év leforgása alatt. Korábban a fő kérdés az volt, hogy a volt kommunista formációkból kialakuló erők mennyire tekinthetők hitelesnek? Ma egészen más kérdések vetődnek fel. *Ma a baloldal* lényegében – azt hiszem – *három fő erőből áll*: az egyik erő *a történelmi szociáldemokrácia*, amely – néhány országot kivéve nem tölt be meghatározó szerepet. Csehország lehet a kivétel. Még van hatalmi súlya Észtországban, valamennyi súlya Litvániában, de lényegében ezek a történelmi szociáldemokrata pártok egyetlen országban sem töltenek be az említett példákön kívül komoly szerepet. Igazán komoly szerepet a Cseh Szoci-

Keletről Nyugatra Európa közepén

áldemokrata Párt tölt be. Tehát meghatározó, igazi pólus szerepet tölt be az észteknél, a litvánoknál és tulajdonképpen a mérleg nyelvéhez hasonló szerepet tud betölteni Csehországban.

Ami igazán a térség demokratikus baloldali pártjainak a fő erejét adja, az a volt kommunista pártokból, a volt munkáspártokból kialakult *utódpártok*, amelyek a *szociáldemokratizálás különböző fázisain* mentek keresztül.

Végül a harmadik erő, amelyet én nem sorolok a demokratikus baloldalhoz, de a baloldalon van, ezek pedig a *kommunista, posztkommunista formációk*, amelyek nem vállalták a múlttal való szakítást, nem vállalták a szociáldemokrácia értékeit.

Egy *par excellence* nem baloldali szituációban, egy nem baloldali gazdasági, társadalmi helyzetben történt meg ez a baloldali földcsuszamlás. Néhány országot kivéve, – most már Csehország sem kivétel – szinte mindenhol nagyon komoly szerepet töltenek be a demokratikus baloldali erők, kivételek azok az államok (Jugoszlávia, Szerbia, Horvátország, Románia), ahol lényegében *nem történt cezúra* és valamiféle folytonosság van a volt kommunista pártok és a mai utódai között.

A kérdés az, hogy amikor végig kell vinni egy struktúraváltást – a „fejlett szocializmus építése” után a „fejletlen kapitalizmust” kell építeni ebben a térségben – ezt meg lehet-e tenni baloldali módon, lehetséges-e erre baloldali válasz? Egyrészt – nem, mert a struktúraváltási problémát és objektíve azt a helyzetet, hogy itt a volt állami tulajdon bizonyos szűk kis csoport kezébe fog kerülni a privatizáció során, nem lehet baloldali módon végrehajtani. A nagy kérdésekre tehát nagyon nehéz baloldali alternatívát felmutatni. Ugyanakkor a megoldás módjában, módozataiban, például a privatizációban lehet szociáldemokrata értékeket érvényesíteni. A dolgozói részvények rendszere ilyen elem. A szocialista pártnak is ez az egyik legnagyobb feszítő kérdése, hogy azok a feladatok, amelyeket kormányzatra kerülve végre kell hajtani, nagyon sok esetben ellentétesek az identitásával. Illetőleg nagyon nehéz azon alapértékek mentén végrehajtani kormányzati intézkedéseket, amelyek a programban úgy fogalmazódtak meg, hogy esélyegyenlőség, igazságosság. Még a szabadság az megvalósítható, bár a gazdasági szabadság terén is komoly korlátok vannak. Azt hiszem, ezzel együtt a térség szocialista, szociáldemokrata, demokratikus baloldali erői megpróbálnak lépéseket tenni a *vadkapitalizmus* ellensúlyozására, több-kevesebb sikerrel.

Sokat foglalkoztunk azzal, hogy Közép- és Kelet-Európában olyan utat kell bejárnia viszonylag rövid, vagy történelmileg mindenképpen korlátozottabb idő alatt, amire a nyugati államoknak évszázadai voltak. A kérdés az, hogy ki fog-e alakulni a modernizációnak egy térségspecifikus és egy baloldalspecifikus modellje. Elmondható, hogy ma még sem térségspecifikus modellről, sem baloldalspecifikus modernizációs modellről nem beszélhetünk. Ugyanis megítélésem szerint ennek egyik alapvető kérdése lett volna a *dolgozói részvény*, tehát a privatizációnak valamiféle olyan végrehajtása, ami nem a maszatolást (mint ami a kuponos privatizáció körül Csehországban van), hanem az érdemi dolgozói tulajdonlást jelentette volna. A konzervatív kormányzat Magyarországon '90–94 között még kísérletet sem tett arra, még csak fel sem vázolta, hogy a privatizációnak lehet egy másféle modell-

je is. Ez az amit egy baloldalinak rendkívül nehéz átélnie. Horn Gyula is utalt rá az MSZP legutóbbi kongresszusán, hogy nehéz úgy baloldali pártnak lenni, hogy az elmúlt 56 év nagy átalakulásának a lakosság 70 %-a a vesztese, holott egy szociáldemokrata baloldali pártnak általában éppen az a fő jellemzője, hogy megpróbálja a társadalmi veszteségeket mérsékelni, megpróbálja tompítani a kirívó társadalmi különbségeket, és most egy ellenkező tendenciát kell hogy átéljünk. A baloldali pártok sok tekintetben feszengenek e helyzetben. A nyugati szociáldemokrácia megítélésem szerint – válságban van, talán az olasz PDS hozhat valami segítséget elméleti téren is. A baloldali pártok Közép- és Kelet-Európában ódzkodnak az elmélettől, részben azért, mert nehéz elméleti válaszokat adni a kor kérdéseire, részben azért, mert a helyzet eleve nem kedvező. Tulajdonképpen egy pragmatikus, gyakorlatias politikát folytatnak: nem feszegetnek elméleti kérdéseket, ideológiáról már nem is beszélve. Ma nem az a kérdés, hogy a hitelesség a fő mérce, mert akit szabad demokratikus választások legitimálnak, ott már nem a hitelesség az elsődleges kérdés, hanem az a kérdés, hogy mennyire képes hatékonyan politizálni akár kormányon, akár ellenzékben.

Nagy gondot jelent a térség számára, hogy *a nemzetközi szociáldemokrácia általában is nehéz helyzetben van*, hiszen a jóléti modell után nem találta meg a válaszokat a '80-'90-es évek végének a kihívásaira. Ami különösen gond Közép- és Kelet-Európa baloldali pártjai számára, hogy tulajdonképpen *nincs számára igazi példa*. Erre leginkább a Felipe Gonzalez és a spanyol szocialistáknak lehetne a példa: hogy egy nem demokráciából hogyan lehet átmenni a demokráciába. Bár ott azért a piacgazdaság Franco idején is működött, és ez egy lényeges különbség. Felipe Gonzaleznek és Spanyolországnak azért sikerült egy baloldali modernizációt végrehajtani, mert egyrészt nem kellett az antidemokráciából a demokráciába való áttérés mellett a nem piacgazdaságból vagy a kvázi piacgazdaságból átmenni a piacgazdaságba. Másrészt ott állt mögötte az Európai Unió és a NATO politikai döntése, hogy ezt a demokratikus átmenetet meg kell erősíteni. Ugyanez a politikai döntés térségünkre vonatkozóan nem született meg, Közép-Kelet Európa demokratikus baloldali erői – *szép ígéreteken kívül – nem kaptak igazi segítséget*. Felipe Gonzalez idején a nemzetközi szociáldemokrácia felfutó szakaszában volt, és nagyon komoly külső elméleti, gyakorlati és politikai háttérrel tudott adni. Mi nem feledjük – bár nem is akarjuk senkinek a szemére hányni, hogy tulajdonképpen mi magunk küzdöttük ki, magyar szocialisták és a térség más demokratikus baloldali erői azt, hogy megpróbáljunk minél jobban szociáldemokratizálódni. Ehhez mi nagyon kevés segítséget kaptunk. Mert a Szocintern még 1992-ben is a mongol szociáldemokrata párt fölvetelével volt elfoglalva, a történelmi szociáldemokrata pártokat pedig rögtön fölvette. A reformokban leginkább elől járó pártokat, utódpártokat tulajdonképpen sanda szemmel nézte.

Fura feltenni a kérdést, de azért mégis fel kell tenni, hogy a volt kommunista és munkáspártok utódpártjai hol tartanak a szociáldemokratizálódásban. Még 1992-ben Kovács László és mások, a Tagozat azt állapította meg, hogy ott tart legelőbb a szociáldemokratizálás, ahol az elődpártban volt egy erős reformvonal, és az átmenet létrehozásához komolyan hoz-

Keletről Nyugatra Európa közepén

zárult (lásd az MSZMP reformerőit). Ugyanakkor mára azt látjuk, hogy a helyzet bonyolultabbá vált. Tulajdonképpen *nem a reformeri szerep a meghatározó*, ez csak részben játszik szerepet. Ma tulajdonképpen ott a legerősebb a szociáldemokrata jelleg, ahol a gazdasági-társadalmi átalakulás élvonalában vannak ezek a pártok. Ha megnézzük Magyarországot, Szlovéniát, Lengyelországot és Csehországot baloldali erőit és azt, hogy az eurókritériumoknak melyek felelnek meg leginkább, hol a legerősebbek, azt állapíthatjuk meg, hogy Lengyelország, Szlovénia és Magyarország esetében a volt utódpártoknak át kellett menni a szociáldemokratizáláson, és ez nagyrészt sikerült is. Ma már tehát nem a volt történelmi reformszerep játszik szerepet, ez ma már áttételesen jelentkezik. Ahhoz, hogy Magyarország ott tart, ahol tart, az a reformgondolat kellett, amely a régi MSZMP-n belül megvolt.

Tulajdonképpen három kategóriát lehet a szociáldemokratizálódásban felállítani: az előbb említett élbolyt, aztán van egy átmeneti szakasz, amely tükrözi az adott ország gazdasági-társadalmi viszonyainak az átmenetiségét (gondolok itt a szlovák demokratikus baloldali pártjára, a bolgárra és talán még a horvátokra), a harmadik csoportba azokat tenném, akik nevet változtattak (lásd Iliescu pártja, aztán Milosevic, aki még csak nevet sem változtatott, szóval azok a pártok amelyek az én olvasatomban nem mentek át azon a szociáldemokratizálódáson, ami alapján egy modern demokratikus baloldali pártnak lehetne nevezni őket). Ez jellemző a volt Szovjetunió utódállamainak, vagy a volt Szovjetunió volt tagköztársaságainak valamennyi pártjára. Itt a múlttal való szembenézés csak verbális. Elég fura, ha egy választási kampányban Jelcin szájából hallja az ember a legnagyobb kommunizációt, amikor ő volt Moszkva elsőtítkára. Természetesen mindenkinek megadatott a változásnak a lehetősége, csak akkor ne csináljon úgy, mintha az előéletének nem lennének kommunista mozzanatai.

Egymást köztli kapcsolatok.

Az egymás köztli kapcsolatok ott erősek, ahol jók az államközi. Lásd például a magyar-lengyel pártok közötti kapcsolatot. Ez besegít az államközi kapcsolatokba is. Fontos lenne ugyanakkor, hogy most, amikor ezek a pártok el vannak foglalva a kormányzással, ne feledkezzenek meg a pártközi kapcsolatokról sem. Nagyon fontos lenne, hogy a kormánypártok ne feledkezzenek meg mozgalmi feladataikról sem.

Végezetül arról, amit én egy demokratikus baloldali párt szempontjából Közép- és Kelet-Európában rendkívül fontos, időszerű, megválaszolendő feladatnak tartok. A *gazdasági demokrácia kérdése*, ami nagyon szorosan összefügg az igazságossággal is. Ma Magyarországon is erősíteni kell a gazdasági demokráciát, ez az egyik legfontosabb feladat. Ez nem azt jelenti, hogy a politikai demokráciát nem kell erősíteni, de ma a demokratikus baloldal számára az egyik fontos feladat hogy a kiáltó esélykülönbségeket, *társadalmi különbségeket*, amelyek megfigyelhetők ebben az országban, *csökkenteni kellene*. Hogy ezek strukturálisan ne épüljenek be a magyar társadalom szerkezetébe, mert akkor tényleg nagyon nehezen lehet egy korszerű demokratikus társadalmat kiépíteni. *Az ország kettészakadása ellen*

fel kell lépni! Nemcsak a szegények-gazdagok közötti különbségekre gondolok, hanem a területi különbségekre is. Aki ma Győr-Sopront összehasonlítja Szabolcs-Szatmárral, mintha két Magyarországon járna. Bizony ezzel a kérdéssel egy olyan pártnak, amely mindenkor nagyon érzékeny volt – nemcsak a szegény-gazdag dimenzióra, hanem a területi különbségekre is, azt hiszem, nagyon fontos foglalkoznia.

A negyedik elem a *jóléti rendszerek* ésszerű reformja. Nyilvánvaló, hogy az államháztartási reformot végre kell hajtani, de az megengedhetetlen lenne – az én megítélésem szerint – hogy egy kórházi rendszer a gazdagok és egy leromlott kórházi rendszer a szegények számára, de ugyanezt mondhatnám más társadalmi szolgáltatásokról is. Vannak erre utaló jelek. Ötödik feladatként a *társadalmi mobilitást* említem, amely megengedhetetlenül megrekedt. Ez nem most kezdődött el, de a tandíj bevezetésével, a kisiskolák körzetesítésével a hátrányos helyzetben lévő társadalmi rétegek gyermekeinek egyre kisebb az esélye a társadalmi felemelkedésre. Ezt tragédiának tartom, több szempontból is. Ennek az országnak *egyetlen igazi erőforrása van, az a szellemi tőke*. Azért tartom rendkívül megfontolandónak, hogy szabad-e sanyargatni a felsőoktatást. Általában az oktatás miért nem tekintendő stratégiai, szellemi infrastrukturális beruházásnak, az egyik legfontosabb beruházásnak? Érdemes lenne a szocialista pártnak a társadalmi összetételét megvizsgálni. A parlamenti frakció döntő többsége első generációs értelmiségi, tehát tulajdonképpen egy olyan társadalmi közegeből jött, amikor még volt mobilitás. Egyszerűbben szólva a saját értelmiségi, politikai bázisunkat gyöngítjük, ha erre a kérdésre nem figyelünk oda.

Az értékrend. *Jó lenne az ateizmus még meglévő jegyeitől megszabadulni*. Gondoljunk arra, hogy a Német Szociáldemokrata Pártot, evangélikus lelkészek hozták létre. Ebben az elanyagiasodó világban egy szocialista pártnak a humánus értékrendet erősítenie kell. Ha Magyarország állandóan Angliához és Ausztriához méri magát, akkor végig boldogtalan lesz. Tehát ha nem tudjuk a társadalmi értékrendben megjeleníteni a közösség szolgálatát, mint értéket, – ma a közösség szolgálata alig tekinthető értéknek, akkor mi hiába mondjuk jel-szavaink között, hogy szabadság, igazságosság, esélyegyenlőség és szolidaritás, mert ma *olyan fokú szolidaritásdeficit* van ebben az országban, egy *nagyfokú individualizálódás*, amellyel szemben, azt hiszem egy baloldali, demokratikus baloldali pártnak egy karakteres értékrendet kellene megjelenítenie.

Ez nem elavult dolog, nem a múlt visszasírása, nem nosztalgikus kollektivista érzés, hanem igenis egy válsághelyzetből kivezető erő. Nemcsak a modernizációra kell választ találnia, hanem a *nemzeti tényezőre* is. Néhány országban az – úgymond – baloldali, vagy poszt-kommunista pártok, (lásd Jugoszlávia) a nacionalizmust beépítették a maguk eszköztárába. Ez megengedhetetlen. Míg ezen pártokban identitási többlet van, addig nálunk identitási deficit van. Ha a Nyugathoz akarunk fölzárkózni, vagy újra be akarunk tagozódni Európába, akkor nemzeti közösségként is újra kell fogalmazni magunkat és azokat a célokat, amelyeket a közösség vállalni tud. Ma nem a közösség irányába lép ez a társadalom, hanem a különböző társadalmi rétegek egymással való szembenállása, atomizálódása irányába. Te-

Keletről Nyugatra Európa közepén

hát nekünk is keresni kell, hogy ebben a fázisban melyek a *korszerű közösségi érdekek, ér-
zések*, mi a szegények, az elesettek iránt egy korszerű *nemzeti szolidaritás*, mi a helyi, kö-
zösségi lokálpatrióta szolidaritás. Az identitások sorában azt hiszem nekünk szociáldemok-
ratáknak, szocialistáknak ezeket az értékeket is erőteljesebben meg kell jelenítenünk. Még
akkor is, ha a kor árama, a kor alapvető tendenciája ennek sokszor ellentmond. Nekünk ezt
a szerepet vállalnunk kell!

Tamás Pál szociológus

Amit én itt el szeretnék mondani, az a kelet-európai baloldalnak egy nagyon speciális, de az
én számomra meghatározóan fontos erejével, az utódpártokkal kapcsolatos. Tabajdi Csabá-
nak a bevezetője után eszembe jutott egy friss történet. Néhány héttel ezelőtt Budapest volt
a házigazdája az Európai Parlamenti elnökök konferenciájának, ahol a megnyitót Horn Gyu-
la miniszterelnök, házigazdai minőségben, kötetlen egy órás bevezetőjével kezdte. Vázolta a
magyar helyzetet. A szociális helyzettel kapcsolatban Horn Gyula igen határozott kemény-
séggel adta elő, hogy itt nincs más csak vér, vér, vér, és egyébként az ismert szöveg hang-
zott el. Szót kért a Bundestag elnöke, aki egy CDU politikus nő, és 15 percen át beszélt a tár-
sadalmi szolidaritásról, arról, hogy senkit sem szabad kidobni a kocsiból, hogy minden mun-
kanélkülivé vált személyt embertársunknak kell tekintenünk, hogy valamennyien egy társa-
dalomnak vagyunk a tagja. Ha úgy tetszik, a szerepek érdekes módon felcserélődtek. Hoz-
záteszem, hogy ez nem véletlen. Én az elmúlt évben Berlinben tanultam, dolgoztam, tanítot-
tam. Berlinben helyhatósági választások voltak, és egy választási nagygyűlésen megjelent az
azóta lemondott, teljes SPD vezérkar. Azon a nagygyűlésen – Európa legnagyobb gazdasági
hatalmának új fővárosában –, másról mint társadalmi szolidaritásról nem esett szó. El nem
tudnék képzelni egy olyan MSZP nagygyűlést, ahol az SPD jobboldalától származó szöve-
gek elhangozhatnának. Azok itt túl baloldaliak lennének. Tudom, hogy más a helyzet ná-
lunk, csak azt mondom, hogy itt az ideológia nem teljesen mellékes.

A poszt-államszocialista pártokat szeretném Közép-Kelet Európában összevetni, vala-
milyen módon megvizsgálni. 1993–94 után jelentős vita bontakozott ki erről a politikai
erőről Kelet-Közép Európában, amiben két kérdés nálunk is és máshol is a térségben ös-
szekeveredik. Összekeveredett az a kérdés, hogy *miért győztek ezek a pártok* – azzal a kér-
déssel, hogy *milyenek is ezek a pártok?* A választóikról szóló vita elfedte azt a kérdést,
hogy tulajdonképpen kiket, milyen politikai erőket választottak meg a választók. Azzal a
kérdéssel igen keveset foglalkozik a szakirodalom, hogy tulajdonképpen milyenek is ezek
a pártok. Az álláspontok nagyon egyszerűen összegezhetőek. Azt mondják, hogy a *volt ká-
derértelmiség*, a volt törzskar pártjairól van szó, amelyek több-kevesebb sikerrel, többé-ke-
vesébbé szervesülve, *eljárásnak egy szociáldemokrata szerepet*. Tehát ez az álláspont azt
mondja: hogy mi van ezeknek a lelkében, azt én nem tudom. Felveszik a kosztümöt, és van,

aki ügyesebben, van aki kevésbé ügyesen eljuttassa a szociáldemokratát, a szociáldemokrata szerepét.

Amiről az igazi vita van, az, hogy '93-'94-ben *miért nyertek ezek a pártok?* Háromfajta markáns álláspont van a szakirodalomban. Az egyik igen nehezen tartható, de nagyon jó név fogalmazta meg, a sokkterápia atyja, Jefry Sax lengyel szakértő. Elsősorban Lengyelországban, később Oroszországban és máshol a FÁK térségben adott tanácsokat. A lengyel '93-as győzelem után azt mondta, nincs másról szó, mint amit Nyugat-Európában is látunk: vannak speciális csoportok, amelyek meg tudják szervezni a maguk durva gazdasági érdekképviseletét. Ilyenek Nyugat-Európában és Amerikában is a nyugdíjasok. 1993-ban a lengyel szocialisták szavazói idősebbek, mint az átlag, tehát a baloldali szavazók idősebbek, mint a többi réteg. Itt nincs szó baloldaltól, jobboldaltól, *a nyugdíjasok lobbyja keresett magának* egy olyan helyet, egy olyan mozgalmat, amely az ő gazdasági érdekeit jól ki tudja fejezni. Egy másik, ettől radikálisan eltérő nézet magyarul is ismerhető: Szelényi Iván kollegámnak az álláspontja. Szelényi Iván durván azt mondja, hogy '93-'94-ben azért nyertek az államszocialista utódpártok, *mert mégiscsak van itt osztályszerkezet*. Akik azt hitték, hogy '92-'93-ban a hagyományos baloldali osztályszerkezet már megszűnt, és nem számít, tévedtek. – A városi munkásság keményen megválasztotta a maga képviselőit, és ez tette lehetővé a baloldali pártok uralmát. Van egy harmadik, fölillantott vélemény is, *a neorelatív elnyomorodás tézise*. Amely azt mondja, hogy nézzük meg – ilyen számításokat többen végeztek Magyarországon de ismerünk orosz, lengyel és más kelet-európai számításokat is, milyen összetételű egy lengyel, egy orosz polgárnak a helyzete 1989-ben, és nézzük meg, hogy milyen volt 1994-ben! És ezután ne csodálkozzunk, hogy hova szavazott.

Azt hangsúlyoznám, hogy az utódpárt kifejezés is Kelet-Közép-Európa különböző hatalmon, vagy nem hatalmon lévő poszt államszocialista pártjai körében nagyon eltérő. Három hónappal ezelőtt a NDK utódpárt, a PDSZ egy értelmiségi konferenciáján hasonló témáról beszéltem. Arról is szóltam, hogy vannak olyan utódpártok, amelyek negatív, pejoratív jelzőként élik meg az utódpárt kifejezést. Akkor felszólalt egy úr, és azt mondta, lehet hogy máshol úgy van, de nem kell szégyellni, nagyon tisztességes dolog, ők büszkén vállalják, hogy utódpártok. Tehát az utódpártságnak az értelmezései nagyon le-fel csúszkálnak.

Először azt foglalnám össze, miben látom a különbségeket és az azonosságokat a különböző kelet-európai utódpártok esetében. Utána bizonyos stratégiai következtetésekre szeretnék jutni. Tabajdi Csaba is jelezte, hogy a szociológia, a politológiaelmélet deficités helyzetben van ebben az ügyben. Hiányzik a jó elmélet, amivel meg lehetne a dolgokat magyarázni, és általában, amikor hiányzik a jó elmélet, valami osztályozási sémával próbáljuk helyettesíteni. Én is elővezetek egy osztályozást. Ami jelzi, hogy nincs elméletem a dologra.

Három csoportba, három kosárba *rendezném* ezeknek a kelet-közép-európai pártoknak a különbségeit. Az elsőbe a pártszerkezeti különbségeket, a másodikba az ideológiai különbséget, a harmadikba a szövetség kötési különbséget sorolnám.

A pártszerkezeti különbségek közül két elemet tartanék meghatározóan különbözőnek.

Az egyik, hogy története a volt államszocialista törzspárton belül – akár '89 előtt, vagy után – szakadás. Tehát szakadásos módon születette az utódpart? A második kérdés, hogy milyen mértékű és milyen radikális a generációváltás, a nemzedékváltás? Hogy milyen módon cserélődött le nemcsak az első, de a második garnitúra is? A magyar történelemnek a jelenlévők túlnyomó többsége személyes részese volt a '80-as évek végén és azóta is. A szakadás a román pártban is beállt Iliescu és Petre Román között. Pártszakadás történt nemcsak a cseh és szlovák dimenziókban, hanem Csehországban is, ahol egy ortodox és egy reformpártra szakadt az elődpárt. Egyáltalán, az az arány, ami a magyar szakadást jelzi, ahol a reformerők kerültek elsöprő politikai többségbe, és mondjuk úgy, hogy a baloldali konzervatív erők kerültek elsöprő kisebbségbe, 12–13 szoros parlamenti támogatási különbséggel, más esetben nem feltétlenül van így. Nem feltétlenül van így Romániában, ahol a legutóbbi helyhatósági választások ugyan harmadik politikai erővé hozták fel a Petre Román-féle reformerőket, de ott az Iliescu féle párt a nagyobb. A legutóbbi cseh választásokon, míg az ortodox, ha úgy tetszik Munkáspártunknál is balabbra álló Cseh Kommunista Párt a parlamenti szavazatoknak majdnem a 10–15 %-át kapta, addig a reformszocialisták be sem kerültek a parlamentbe. Vannak szakadások, amelyek hol az egyik, hol a másik erőt hozzák fel. Három példát említek. A bolgár és az NDK-s párt olyan, amelyben mindkét szárny együtt van. Tehát a szakadásból következően ott egy helyen van az MSZP és a Munkáspárt. Van egy nem szakadt párt, a lengyel párt, amelyben végső soron csak a reformerők maradtak a párton belül. Se abból, hogy szakadás volt, se abból hogy nem volt szakadás önmagában egyértelmű besorolásokat ezekre a pártokra nézve nem tudunk adni.

Valamivel bonyolultabb a *generációváltás kérdése*: a nemzedékváltás, a párt apparátusa és aktivistáinak, belső magjának a generációváltása. Ez alapvető a pártok új hitelességének megteremtésében. Önmagában a dolog nehezen megítélhető, mert például a magyar párt a jelenleg kormányon lévő szocialista pártok közül az, amelyikben legnagyobb a folyamatosság, legkevesebb volt a csere. Valamennyi kelet-európai baloldali programmal induló kormánypártnál több csere volt, mint az MSZP-ben. A magyar párt az, ahol a folyamatosság a legnagyobb, sőt ez a folyamatosság az utolsó háromnegyed évben erősödött. Az a generációváltás, amely az MSZP-n belül '89–90 környékén elkezdődött, valamikor '93 táján lelassult, majd leállt. A mai vezetők többsége a késői '89 óta van az átalakulásban. Lásd például a Rádió vezetését, ahol olyan politikus került konszenzuálisan a Rádió élére, erős MSZP-s támogatással, aki magában a reformfolyamatban sem vett részt. Ez összefügg sok mindenrel. Azzal is, hogy a '80-as években fiatalabb volt a magyarországi elit, mint a többiek. Következésképpen, amíg a többi színtereken a visszahúzódnak, a visszavonulásnak, a lecserélésnek volt egy biológiai is meghatározott oka, addig a magyar politikai elit az 50-es éveiben járt. Európában ebben a korban nem szoktak visszavonulni a politikusok. A legradikálisabb ilyen korosztálybéli változás is valószínűleg a hatalmon nem lévő, de egyre jobban szereplő volt NDK-s PDSZ-ben van, ahol tömegével diákok, középiskolások, egyetemis-

ták jelentkeznek a pártba és a párt vezérkara is radikális 30–40 évesekből áll, egy két 50 évessel kiegészülve.

Az ideológiai metszetben is két nagyobb strukturális vízvonalat látok. Az egyik, hogy mit csinálnak ezek a pártok a nemzettel, hogyan fogalmazzák meg a nemzeti programokkal kapcsolatos viszonyukat, és a másik, hogy mit csinálnak az állammal, tehát mennyire állambarátok, vagy államellenesek.

Végül – a belső szövetséges problémák. Két markánsan elkülönülő csapat mindegyik pártnak a vezetésében jelen van. Az egyiket pártmenedzsereknek és a hozzá kapcsolódó technokratáknak, a másikat pártértelmiségnek nevezném. Tulajdonképpen ez nem egy új probléma a szociáldemokrácia történetében. Az orosz szociáldemokrácia őstörténetéből is ki lehetne ezt mutatni, le lehetne vezetni. Értelmiségiek, vagy szervezők, a hozzájuk kapcsolódó menedzserek, az apparátus emberei – ez csak leírás, egyikben sincs pozitív, vagy negatív tartalom. Magyarországon egy olyan helyzetet látunk, hogy tipikusan az akció emberei kerültek előtérbe és a gondolat emberei marginalizálódtak. Valódi-e az akció, valódi-e a gondolat, az mindegy. Ezt a kategorizálást fogadjuk el az egyszerűség kedvéért! Például ebben a pártban ki nem ejtik, le sem írják azt a szót, hogy marxizmus. Például a *Társadalmi Szemlé*ben az – MSZP-hez közeli folyóirat – nem emlékszem, hogy az elmúlt öt évben az a szó, hogy Marx vagy marxizmus le lett volna írva. Sorolhatnék más erős profilú baloldali pártot Kelet- és Közép-Európából, amely úgyszintén kormányon van, de ez marxizáló értelemben nem készítette önkasztrációra.

Mi a közös, mi az alapja a baloldali pártok támogatottságának és a baloldali pártok akcióinak, és hol ér egybe a párt és a támogató? A kelet-európai mai baloldaliságnak, nincs köze a bázishoz, nincs köze ahhoz, hogy mennyi kalória jutott az állampolgárnak. Tehát az *igazi vízvonal* a baloldalisággal szemben nem az, hogy milyen lesz az ország, nem az, hogy milyen most az ország, hanem az, hogy *milyen volt az ország!* Attól függően, hogy a válaszok milyenek erre a közelmúltra megfogalmazva, ebből derül ki, hogy ki minősül baloldalinak, és ki nem minősül baloldalinak. Ha valaki – függetlenül attól, hogy most szabadságpárti, függetlenségpárti, vagy az egyenlőség híve – az elmúlt negyven évet a bűn korának, a rabszolgaság sötét Egyiptomának, az Ázsiába való visszafordulás időszakának, stb. tartja, az nem minősül baloldalinak. Ebben az öndefiníciós játékban, a mai aktuális politikai vélemények megfogalmazásában lehet olyan baloldali, hogy a svéd, az angol a francia stb. parlamentben a legbaloldali oldalon kapna csak helyet, de ettől itt még nem lesz igazán baloldali.

Az elmúlt negyven évről csak szélsőségesen negatívan és elutasítóan szólni, a kelet-európai baloldaliságba ez nem fér bele! Abban az esetben, ha az elmúlt negyven év eredményeit is – negatívumai mellett – elővezeti, ha annak valamilyen elemét folytatásra méltónak ítéli meg, már más a politikai képlet. Az MSZP különböző csoportjainak teljesen eltérő képük van arról, hogy milyen legyen a jövő Magyarországa, milyen legyen a mai Magyarország. Ha abban viszont egyetértenek, hogy ami '89 előtt volt mégsem egészen az egyiptomi sötétség

Keletről Nyugatra Európa közepén

és a hét csapás esztendeje volt, akkor kialakul egy olyan mezőny, ami végső soron együttműködik. Érdekes módon ezek a pártok nem múltba révedő pártok, nem nosztalgia pártok, ezt nagyon fontos hangsúlyozni. Egyszerűen a legkisebb közös többszörösük a múltnak valamiféle megítélése. Mindenki számára alapkérdés Kelet-Európában, hogy *mennyi a folytatandó, és mennyi az elvágandó a múltból*. Ebből következik a Kelet-Európában meghatározó szerepet játszó pártoknak az alapdilemmája.

1989–90–91–92-ben valóban a választók, a politikai aktivisták számára is meghatározó volt, hogy mi is volt a jaruzelskizmus, a kádárizmus, a brezsnyevizmus, mindenfajtaizmus. Ez 1996-ban már kevésbé érdekes, vagy egyáltalán nem érdekes, '98-ban pedig teljesen érdektelenné válik. Előáll az a nagyon bonyolult helyzet, hogy az összekötő elem, – a múlt közel hasonló megítélése – amely jelenleg ezeket a pártokat összecementezi, megszűnik, érdektelenné válik a választók és a politikai játékosok számára is. Ezt veszem észre a hallgatóimnál is, a késői huszonéveseknél. Kit érdekel, hogy mikor, ki, mit mondott? Van egy ismert nagy tekintélyű szociológus kollegám, aki a hatvanas évei vége felé jár, és aktív szerepet játszott a Kádár korszak ideológiai életében. Meg szeretné írni az ő saját vízióját a Kádár korszakról. Ezen nagyon intenzíven dolgozik. Érdekelni fog ez valakit? Látom a tanítványaim mentalitását. Talált valaki egy dokumentumot, hogy '59-ben Aczélnek ki mit írt, mit válaszolt. Ránézünk, és megkérdezzük: kit érdekel? Nagyon fontos, írd meg, de ezzel politikai mozgalmat, csatát nyerni nem lehet. Mi az, ami összetart ezután? Nagyon durván azt mondanám, hogy a képletek különbözőek. A *magyar, a lengyel, a litván, a román, a bolgár* párt sok közös vonása mellett *igencsak különböznek egymástól*. '89–90-ben a Kádár értelmiség jelentős része úgy gondolta, hogy soha életében nem térhet vissza a politikai hatalomba. Ezért sikeres üzletember lett, akár a privatizáció révén, akár mint az új rendszer kliense. Végső soron valóban végbemegy, kialakul a *nomenklatura kapitalizmus*, amelyben a tulajdonok számítanak. Lényegében előáll egy furcsa helyzet, amelyben a egykori baloldali állampárt elitjének egy része masszívan tulajdont szerzett, kistulajdont, és nagytulajdont. Semmi felháborodni valót nem látok ebben, ez teljesen természetes. Egy bankár, egy nagytőkés, egy üzlethálózat vezetője, teljesen természetesen nem a baloldali formációkra szavaz, nekik ott vannak a konzervatív pártok. Ki legyen a konzervatívok bázisa, ha nem az állam főtisztviselői, ha nem a bankárok, ha nem a tulajdonnal rendelkező tőkés osztály? Ez az ő pártjuk. Magyarországon azonban előállt egy furcsa anomália. A FIDESZ-ben a kedves – és nem kedves – fiatal emberek arról álmodnak, hogy ők lesznek a megszülető magyar polgárság, a polgári elit pártja. *Viszont a magyar tőkések jelentős csoportjai az MSZP körül tömörülnek*, vagy az MSZP-n belül. Előáll egy helyzet; lehetnek-e egy párton belül a konzervatívok és a szocialisták? Lehet-e ugyanabban a pártban a GYOSZ és a Szakszervezet? Én Európában ilyen pártot nem látok. Akkor fejeződik be a politikai átmenet, ha ez a formáció fölbomlik. Addig, amíg ugyanabban a pártban vannak a kizsákmányolók és kizsákmányoltak, addig nem jön létre differenciált pártstruktúra. A differenciált pártstruktúra akkor jön létre, amikor ezek kettéválnak. Ez szükségszerű. Gonzalezék is erre mennek rá most. Lezaj-

lott ez a szakasz és végül itt szint kellett vallanunk. És szint is vallottak, ami a politikai hatalom elvesztésével járt. Nem kívánva senkinek semmit, szeretném leszögezni: nem lehet, hogy ugyanaz a párt fejezze ki az MSZOSZ érdekeit is és a bankok érdekeit is! Az igazi stratégiai dilemma az, hogyha megszűnik a múlthoz való kötődés mint közös politikai nevező – és meg kell hogy szűnjön néhány éven belül, azután mi lesz? – Befejeződik annak az új gazdasági-politikai elitnek a kiépítése, amelyben meghatározó szerepet játszik a '89 előtti és a '89 utáni kapcsolatrendszer. Két lehetőség van. Vagy ez a csapat kiválik, vagy ezt a csapatot kilökik az MSZP-ből. Ez attól függ, hogy a párton belüli viszonyok milyenek. Vagy az új tőkés elitnek van elég pénze, hogy megvegye a többieket. Ehhez nagyon sok pénz kell!

Ezek a típusú baloldali pártok még az ezredforduló előtt mindenképpen vízváltástól elé érkeznek. Nem az a kérdés, hogy lesz-e a polgári oldalon elég konzervatív erő, hogy a jelenlegi ellenzéki pártok alá valamiféle bázist teremtsünk. Nem az a fő kérdés, hogy a gazdasági növekedést a pártok hogyan oldják meg. A lengyel párt kiváló gazdasági prosperitást csinál, a magyart hadd ne minősítsem, mindnyájan ismerjük. Ezek mind taktikai kérdések. A stratégiai kérdés, hogy mit lehet csinálni? Létre tud-e jönni a magát baloldalinak nevező mozgalmon, párton belül egy új kiegyezés, kompromisszum születik-e? Ha ez nem sikerül, szükségszerűen fel kell, hogy robbanjanak. A romjaik is lehetnek kormányon, ezzel nem ér véget a politikai elitnek az uralma. Egészen más típusú dolog – a '89-es időre már nem hivatkozva, hogy *új politikai képletet és kohéziót kell alkotni*. Ez néhány éven elül akut kérdésé válik.

Bayer József politológus, egyetemi tanár (ELTE)

Néhány fő kérdést fogok csak felvetni, amelyek elsősorban az értelmiség, a baloldali értelmiség orientációjára, alternatíváira, lehetőségeire vonatkoznak. Azzal is foglalkozom, hogyan is alakult át a politikai kultúránk, a szellemi életünk, a politikai vitáink jellege az elmúlt időszakban. Itt két előadás is foglalkozik a közép-kelet-európai régió egészével, ezért én megengedhetem magamnak azt, hogy hazai terepen maradjak, és arról beszéljek, hogy itt nálunk hogyan alakult *az értelmiség gondolkodásmódja* az elmúlt 5–6 évben. Foglalkoztat az értelmiségnek és a pártoknak a viszonya, ami nagyon megváltozott a rendszerváltás során, mivel többpártrendszer jött létre. Különböző képletek alakultak ki. Az a benyomásom, hogy a Szabad Demokraták Szövetségében az értelmiségiek és a pártnak a vezetői, a legbefolyásosabb politikusai nagyjából egybeesnek. Ugyanez nem mondható el az MSZP-ről. Volt szó arról, hogy az aktivisták, a cselekvés emberei és a gondolat emberei nincsenek azonos helyzetben az MSZP-ben, nem ugyanazt a nótát fújják.

A rendszerváltás során a baloldaliság tagadásától eljutottunk a baloldaliság diagnosztizálásáig, amit én persze indokolatlannak tartok. A magyar szakszervezetek harciasságát szokták emlegetni, miközben éppenséggel nem ez jellemző rájuk. A baloldali értelmiségre nézve sem igaz a militáns hangvétel. Nem értek egyet, és teljesen a politikai érdekeket szol-

Keletről Nyugatra Európa közepén

gáló ideologikus megközelítésnek tartom azt a panaszos, túlzó megfogalmazást, hogy elgázolt minket a varsói gyors: visszajöttek a baloldaliak, elsöpörték a nemzeti konzervatív pártokat, stb. Azt gondolom, nincs szó arról, hogy ilyen nagy horderejű átalakulás történt volna a politikában. Valóban a szellemi értékek, az ideológiák és eszmei törekvések tekintetében nem ez a helyzet.

Először arról beszélek, hogyan jutottunk el a baloldaliság tagadásától a mai helyzetig. A baloldaliság tagadása a '89–90-es átalakulás idején természetesen politikai és pártérdekeket is szolgált, miközben egy sor illúzióknak is a kifejeződése volt, főleg a liberális, és a konzervatív nemzeti, vagy a népnemzeti elit részéről. A '89–90-es években az volt a jellemző, hogy sok ideológiát találtunk kevés orientációval. Nagyon sok illúzió fogalmazódott meg, de az antikommunizmus – már a politikai kampány szükségénél fogva is – annyira eluralta a politikai diskurzust, hogy *a baloldaliságot csak szitokszóval illették*. Emlékeztetnék ezekre a vitákra, amelyek akkoriban zajlottak a sajtóban és másutt. A lényege az volt, hogy tulajdonképpen a többpártrendszerben a baloldali pártok nem játszanak már szerepet. Általában a baloldal – jobboldal megkülönböztetés nem mond már semmit, valójában csak a liberális és a nemzeti, konzervatív értékek fognak dominálni a politikai életben. Sőt, az egész társadalmi, szellemi, kulturális életben. Ebből semmi nem valósult meg, pontosabban ez nem így történt.

Annak idején magam is sokat vitatkoztam Tamás Gáspár Miklóssal, aki a *Búcsú a baloldaltól* című ominózus művében – azóta már a jobboldaltól is elbúcsúzott – történelmileg és aktuálisan leírta a baloldalt. Azok a tradicionális baloldali értékek, amelyek jegyében szocializálódtunk (más kérdés, hogy mennyit valósított meg belőlük az államszocializmus időszaka), ha azokat figyelmen kívül hagyják – gondolok a társadalmi egyenlőség valamilyen képviselőre, a társadalmi szolidaritás eszméire, a szabadság fogalmára, a gazdasági és művelődési esélyegyenlőséggel való összekapcsolására stb. –, akkor rövidesen olyan politikai helyzet fog kialakulni, amelyben a kádárizmus időszaka nosztalgikus fényben fog tűndökölni. Ez a jóslatunk bevált. Ostoba módon tagadják a baloldali tradíciókat. Természetesen a baloldali hagyománynak és gondolkodásnak a visszatérése azzal is összefüggött, hogy a reális társadalmi érdekek keresztezték a jobboldali ideológikus szlogeneket. A differenciálatlan antikommunizmus, *a múlt totális megtagadása* megakadályozta azt is, hogy egy értékelő szembenézés történjen meg ezzel a tradícióval, az államszocializmus múltjával, mindazokkal a szellemi formákkal kapcsolatban, amelyek a baloldali gondolkodást táplálták, vagy amelyekből származnak. Eltűnt az a társadalomkritikai gondolkodásmód, – legalábbis a mérvadó, az orientáló – amely szükséges lett volna, hogy az átmenet valódi természetét megértsük, és tematizáljuk. Egy bizonyos, hogy *a baloldaliság túlélte a baloldali tradícióra való hivatkozás megtagadásának ezt a korszakát*. Végül is, az MSZP négy éves ellenzéki időszaka is jót tett az ügynek, ennek az erőteljes antikommunista indíttatású baloldaliság-ellenességnek volt egy érdekes, sanyarú következménye, ez pedig az, hogy a szellemi életben a népi, urbánus ellentét került előtérbe és ez hatotta át a politikai kiskurzust. Ez sok szempontból átkos dolog volt, olyan módon hiszterizálta a politikai vitákat, amire nem

lett volna szükség. Természetes, hogy visszatértünk ehhez a tradicionális ellentétéhez, amennyiben az államszocialista modernizáció zsákutcába jutott, hitelét veszítette, és ezért a modernizációs útnak a keresése a nemzethez, a hazafias ügyekhez való viszonya újra felmerült. Nagyon sok kárt okozott az, amilyen vehemenciával a pártellentétek jegyében vitatták a kérdéseket. Az a fajta kihegyezése a nacionalizmus problémájának, ami nálunk az elmúlt években történt, mindenképpen káros.

A nacionalizmus alapvetően olyan többnemzetiségű államok problémája, mint például Jugoszlávia, ahol az etnikai konfliktusok polgárháborút idéztek elő. Többféle nacionalizmus van, és az a fajta retradicionálása a magyar politikai szóhasználatnak és diskurzusnak, amit az Antall kormányzat idején találtunk, nem olyan veszélyes. Lényegében véve az alapvető tendencia mégiscsak az Európai Unióhoz való közeledés volt. Nem lehet manapság tartósan egy nacionalista ideológiát életben tartani akkor, amikor az integráció felé mutat minden kényszer és minden törekvés. Nincsenek az országon belül olyan jelentős nemzetiségi ellentétek, amelyek ezt komoly problémává tennék.

Kétségtelen *a határon kívül élő kisebbségek* problémája életben tartotta, és tartja – a szükségéstől nagyobb mértékben – a nacionalizmust, de ez végül is nem olyan éles konfliktus, hogy politikai, diplomáciai, gazdasági diplomáciai eszközökkel és egyéb úton nem lenne kezelhető. Biztos, hogy ezt a kérdést politikai érdekből kiélezték. Az is tény, hogy a nacionalizmusnak szélsőséges formái is felszínre jöttek a „népnemzeti” formában egy szélsőséges tradíció is megelevenedett. Ennek ellenére azt hiszem, hogy ennek a kérdésnek a középpontba állítása tulajdonképpen tévút volt. Ahhoz viszont jó volt, hogy az egész politikai közvéleményben, mindenekelőtt az értelmiségi diskurzusban egy sajátos liberális hegemóniát teremtsen. Ha liberális hegemóniáról beszélek, akkor nem szeretném, ha Csúrka István szószólójának tartanának. Kétségtelen tény azonban, hogy az értelmiség ma uralkodó diskurzusa liberális indíttatású. Ennek sokféle oka van, a baloldali tradíciónak az elátkozása, vagy kiátkozása, a fokozott ellentét a nacionalista, vagy tradicionalista áramlatokkal. A modern politikának a sajtó általi közvetítettsége, az individualizálódásnak a fokozódása a polgárosodás és a modernizáció viszonyai közepette, ha spontán módon is, ebbe az irányban vezetett. Mindamellettenek a liberális hegemóniának a kialakulása sem túlságosan szerencsés a mi viszonyaink között, mert a társadalmi, a szociális felelősségnek, egyéb ilyen baloldali értékeknek a háttérbe szorulásával jár, főleg a nyilvános vitákban. Utalnék Kiss Jánosnak egy érdekes megfogalmazására, aki azt nyilatkozta '91 vagy '92-ben, hogy Magyarországon az az igazi probléma, hogy létezik modern liberalizmus, de nem működik modern konzervatizmus, sem pedig modern szociáldemokratizmus. Ez igaz, de azért valamiféle fennhéjázás is megmutatkozik ebben a megnyilatkozásban. A liberalizmusnak az a válfaja, amelyet az SZDSZ akkoriban képviselt, bizonyos szempontból maga is kelet-európai sajátosság, és *nem modern liberális jelenség*. Tehát ugyanazon korlátokkal jelentkezett, mint amit a többinek a szemére vetett. Tamás Gáspár Miklós azt mondta, amennyiben az MDF győz, akkor itt muccsai világ lesz. Azt gondolom, hogy ehhez a muccsai világhoz – ha volt – ő is hoz-

Keletről Nyugatra Európa közepén

zárult és a liberális értelmiségnek ez a fajta politikai diskurzusa is jelentősen hozzájárult a hazai politikai vitáknak az elmérgesedéséhez. Az érdekesség az, hogy sajátos viktoriánus liberalizmus érvényesült, amely premodern módon viszonyult a modern szociális és gazdasági államhoz, hogy nem vett tudomást arról, hogy létezett, létezik mind a szociáldemokraták, mind a kereszténydemokraták által megteremtett *modern állam*, amely *nem a kapitalizmus tagadásából, hanem a megszelídítéséből állt*, illetve áll, vagy arra tesz kísérletet. Ezt a hagyományt nem lehet megkerülni. Azt gondolom, hogy nem is neokonzervatív érvelésű ez a fajta megközelítés, mint inkább viktoriánus.

A társadalomkritika hanyatlását újságírók is panaszozzák. Kevésbé reflektálok arra, hogy a média megváltozott struktúrája mennyire járult hozzá ahhoz, hogy a társadalomkritika terén ők maguk is elbátortalanodtak. Egyszer részt vettem egy rádiós vitában, ahová egy írássomra reagálva hívtak meg. Nekem estek a rádiós kollegák; tulajdonképpen, miért gondolom én azt, hogy kritikátlanul tudósít a média, nem elemeznek elég mélyen, lebecsülöm a jelentőségüket, stb. Aztán elkezdtünk beszélgetni, és ők maguk mondták el, hogy sokkal nehezebb a helyzetük mint régen, mert nem egyszerűen csak a politikai komisszárnak, vagy az agitprop osztály helyi képviselőinek a szavaira kell hallgatni, – mivel ezek nem léteznek, hanem a tulajdonos szavára is figyelni kell. Hegyezni kell a fülüket, hogy mit szabad, és mit nem elmondani vagy megjelentetni a rádióban, vagy televízióban. Ez arra vezet, hogy tulajdonképpen újra egy sajátos öncenzúrát valósítanak meg. Ezt ők mondták ki, én csak elkezdtem kérdéseket feltenni és a kérdésekre válaszolva lényegében ők jellemezték ezt az új helyzetet. A teoretikusok más magyarázatot is adnak a társadalomkritika hanyatlására. Mindenekelőtt persze a médiastruktúra megváltozását szokták emlegetni, de újabban sokat emlegetik „az értelmiség árulásának” a kérdését is. Én ezt helytelen álláspontnak tartom. Az *értelmiség elárulta az embereket* azért, mert nem mondta meg nekik mi vár rájuk, hogy nem egy igazságosabb társadalom fog következni, amiben mindenki reménykedett '89–90-ben, hanem egy hatékonyabb társadalom, amelynek a hatékonysági kritériumai olyanok, hogy ők a padlóra kerülnek. *Nincs szó arról, hogy a korábbi rendszerváltó remények mindenki számára teljesülnének.* A másik azoknak a panasza, akik – Szalay Erzsébettől Szelényi Ivánig, Lengyel Lászlóig folytathatnám a sort, azt mondják –, hogy a rendszerváltó értelmiség szépen beült a felügyelő bizottságokba, parlamenti képviselői székekbe, mindenféle banki pozíciókba stb. és elfelejtették azokat a szolidáris eszményeket, értékeket, amelyek jegyében valamikor felléptek. Azt gondolom, hogy itt egy olyan folyamatról van szó, amelyet tárgyilagosan elemeznünk kell, amely szükségszerű és amiért nem lehet senkinek szemrehányást tenni. Nem gondolom, hogy bárkit becsaptak volna, hiszen ők is illúziók áldozatai voltak. Most meg mennek a maguk feje – és érdekei – után. Megváltozik a kelet-közép-európai értelmiségnek a hagyományos empatikus tulajdonsága és társadalmi csoportként is megváltozik a helyzete, ami mindig jellemző volt Európában. Az értelmiség érzelmileg nyomatékos szerepe, amelyik egy morális, szociális elkötelezettségben jelenik meg, amelyik az elnyomottak, a hátrányt szenvedők szószólójának tekinti magát, amelyik a nemzet lelkiismerete,

lassan erodálódik. Ez a fajta értelmiségi magatartás egy kezdődő modernizációval, polgárosodással elveszíti a korábbi értelmét, és a korábbi társadalmi helyét és professzionalizálódik, túlnyomóan szakértelmiségivé válik. Diplomás értelmiségi, ahol a politikai elkötelezettség minősége másodlagos, nem számít, nem játszik szerepet. Ha valakit még érdekel az ilyen tradicionális dolog, lépjen fel a közéletben, különböző fórumokon, publikáljon, stb., lépjen be egy pártba, ha tetszik neki. Az értelmiség felbomlott, különböző pártokba szaladt szét, *nincs többé egy morálisan és szociálisan elkötelezett egységes értelmiségi tömb*. Ezt tudomásul kell venni, és nem moralizáló terminusokban gondolkodni.

Ha arra gondolok, hogy mit is lehet tenni, amikor a társadalomkritika hanyatlásának jeleit tapasztaljuk, a következőket mondanám el. A társadalomkritika hanyatlásának van egy olyan mozzanata, amelyet nem szoktak említeni. Ez pedig az, hogy az államszocializmus bukása után olyan szellemi tradíciót marasztaltak el totálisan, amelyből a társadalomkritika impulzusai évtizedeken át származtak. A *marxizmusról* van szó és a baloldali kritikai hagyományról, amely megtermékenyített nem marxista irányzatokat is, és arra készítette őket, hogy konkrétan, szolidárisabb módon gondolkodjanak a társadalmi viszonyokról. Nem történt meg egy önkritikus számvetés arról, hogy ebből a tradícióból *mi az, ami folytatható, mi az érvényes*, mi az ami tudományosan érvényét veszítette, 19. századi utópiának számít, és így tovább. Jelentős társadalomkritikai hagyomány kikapcsolásáról van szó a magyar szellemi életből, ami az értelmiségi közbeszédnek nem jelenti többé semmilyen módon a háttérét.

Az MSZP-nek is nagyon sok publicistája van, de kevés teoretikusa. Új elméleti, társadalomkritikai teóriákat is fel kell tárnai, és olyan elméleti műhelyeket kell teremteni, amelyek bátran mernek ilyen kérdéseket tematizálni! Ezt úgy lehet megcsinálni, hogy párttól függetlenül, vagy párton kívül zajlik. Érdekes jelenség volt tapasztalható az elmúlt időszakban. Volt panasz arra, hogy a nemzetközi szociáldemokrácia nem mindig támogatott bennünket. '89 óta működik Magyarországon a Friedrich Ebert Alapítvány, kezdetben élesen elhatárolódva, kimondottan vigyázott arra, hogy az utódpártokhoz semmilyen módon ne kapcsolódjon, vagy ne legyen köze. A lényeg az, hogy ez az Alapítvány ma már szívesen támogatná az MSZP-t is és az MSZP körüli értelmiségi társaságot, ha volna egy párhuzamos szervezet, vagy a párttól független intézmény. Mert ha pártot támogat, vagy pártrendezvényeket, az felvetné annak a gyanúját, hogy beavatkozik a magyar belpolitikai viszonyokba. Méltányolni kell azt az óhajt, hogy a párthoz kapcsolódó, de mindenképpen párton kívüli szervezetnek kellene annak lenni, amelynek kiterjedt külső kapcsolatai vannak. Így szellemi és anyagi támogatást is szerezhetnek más országokból. Ezt az MSZP eddig nem tudta megcsinálni.

Így látom a mai politikai diskurzusnak, az értelmiségen belüli vitáknak az alakulását: jelentős vákuum, bizonytalanság, tanácstalanság van, a kiúttalanság érzése nagyon erős. Inkább a cselekvésnek az idejét éljük. Nem szabad feladni azt az igényt, hogy új utakat, alternatív megoldásokat keresünk, és elméletileg is olyan munícióval vértezzük fel magunkat, amely segít nekünk abban, hogy ne egyszerűen egy perifériás kapitalizmus nyomorúságos

Keletről Nyugatra Európa közepén

viszonyait reprodukáljuk, hanem *megpróbáljuk a mi nyers kapitalizmusunkat is* – amibe a nyers kommunizmusból beleszédültünk –, *megszelídíteni*, valahogyan civilizáltabbá tenni, és szolidárisabb életformák irányába terelni.

Havas Péter politikatörténész

A volt Jugoszlávia területén megalakult államok baloldali, szociáldemokrata irányultságú pártjaival szeretnék foglalkozni, figyelembe véve azokat a sajátosságokat, amelyek többnyire közősek ezekben a pártokban és mozgalmakban. Három, összefüggő kérdéskört emelnék ki.

1. A pártosodás leginkább jellemző vonásait, különös tekintettel a sajátos politikai terénre és törésvonalakra, valamint a szociáldemokrácia reális mozgásterére, lehetőségeire.

2. Az országokénti helyzetkép leírását

3. A pártok programjainak főbb jellemzőit

Ezekben az országokban, legalább is eddig, a pártosodás az állandó osztódás-egyesülés-osztódás folyamatoként írható le. Ennek középpontjában az egykori állampárt, a Jugoszláv Kommunista Szövetsége (JKSZ), illetve a volt tagköztársaságok kommunista szövetségei álltak. A mai és a volt Jugoszláviában létrejött szociáldemokrata és baloldali pártok között alig találunk olyat, amelyik valamilyen formában ne kötődött volna és forrása ne a kommunista szövetség, vagy pedig ritkában, a Jugoszlávia Dolgozó Népeinek Szövetsége (az ottani Népfront) és az ifjúsági szövetség lett volna.

Három köztársaságban (a szlovén, a horvát és a macedón) a volt kommunista szövetségei kezdeményezték a szociáldemokrata pártok megalakítását (ez Bosznia-Hercegovinára és Montenegróra is vonatkozik), tevékenyen vettek részt le a társadalmi átalakulások és a többpárti választásokat előkészítésében. Ezek a pártok lényegében rendszerformáló, rendszerváltó funkciót vállaltak magukra.

A szociáldemokrata pártok hagyományosan háromirányú potenciállal rendelkeznek. Az első a társadalmi, a szociális konfliktusokat kezelő potenciál. A második a demokráciát és intézményeit építő, illetve védelmező potenciál. A harmadik a nemzeti, a nemzeti kisebbségek problémáit és feszültségeit kezelő potenciál, képesség.

A szociáldemokrata pártok számára, s ezt jelzi elnevezésük is, az első és a legfontosabb – elsősorban ezen a területen, a szociális biztonság fejlesztésében értek el eredményeiket, szereztek tapasztalatokat, nyerték el a választópolgárok bizalmát – a szociális potenciál. Ami a demokratikus potenciált illeti, a szociáldemokraták egyértelműen a liberális szabadságjogok mellett kötelezték el magukat és sokszor más demokratikus pártokkal együtt léptek fel kiépítésük érdekében. Elméleti, elvi síkon a szociáldemokrácia mindig rendelkezett nemzeti politikával, de a gyakorlatban, amikor a fő törésvonalak nem a szociálisak, hanem

nemzeti jellegűek, háborús konfliktusok idején, amikor megerősödik a nacionalizmus, amely megosztja a „hagyományos” társadalmat, a szociáldemokraták, a baloldal általában nehezen találta helyét, arculatát, saját megoldásait, alternatíváját. Ez a helyzet jelenleg a volt Jugoszlávia államaiban is.

A volt jugoszláviai tapasztalatok arra utalnak, hogy ha egy baloldali párt nyíltan fellép (mert, hogy ilyen is van) a nacionalizmus ellen, akkor elszigetelődik. Ez a probléma, jelentős mértékben differenciálja a volt jugoszláviai szociáldemokrata pártjait és jelenleg szűkíti lehetőségeit. Lényegében arról van szó, hogy a politikai küzdelmek fókuszában a nemzeti és nem a társadalmi problémák állnak, annak ellenére, hogy rengeteg a megoldatlan szociális kérdés. Ebben a szituációban a baloldali pártok vagy (kisebb, nagyobb) engedményeket tesznek a nacionalizmusnak, vagy marginalizálódnak.

Hogyan alakult ez a „hármass modell” az említett országokban?

A legkedvezőbb terep a szociáldemokrácia számára Szlovénia. Egyrészt azért, mert ezt az országot csak pár napos háború sújtotta, másrészt, mert ebben a köztársaságban gyakorlatilag nem élnek nemzeti kisebbségek a nemzetiségi kérdés nem alapvető probléma Szlovéniában. Vannak ugyan viták ezekben a kérdésekben is, de nem osztják meg a társadalmat. A tét itt az első perctől kezdve az átmenet, az átalakulás, a gazdaság és ennek a szociális problémái. Ebben az országban a szociáldemokráciának van saját konfliktuskezelő potenciálja és nem véletlen, hogy a itt jelentős, számottevő szerepet játszik. Két szociáldemokrata párt van ebben az országban. Az első és az erősebb, amelynek a 90 fős parlamentben 14 képviselője van, kb. 15–18 %-ot kapott a választásokon. A Szlovén Szociáldemokraták Egyesült Listája. Sokáig e párt választási koalícióként működött és csak nemrég egyesült párttá. Egyébként soraiból került ki a köztársasági elnök, egykor a Szlovén Kommunisták Szövetségének vezetője. A párt egyik fő jellegzetessége, hogy összefogja a baloldal szinte teljes skáláját, ami növeli erejét, de egyben nehezíti a konszenzust fontos kérdésekben is. Ez a párt egy ideig koalícióban volt a Liberális Párttal és a Kereszténydemokrata Párttal (és más kisebb pártokkal), de később kilépett ebből a koalícióból, mert a pártok nem tudtak megegyezni a nyugdíjkérdésben. A szlovéniai helyzet sajátossága, hogy létezik még egy párt, nevében is szociáldemokrata, amely még a Szocialista Internacionálé megfigyelői státuszát is elnyerte, de ez az utóbbi években jobbra csúszott és ellenséges a már említett egyesült listával szemben. Jobboldali populista politikája nehezíti az utóbbi tömeg kapcsolatát.

Horvátországban egy teljesen eltérő helyzet alakult ki. Ennek meghatározó tényezője, hogy az ország függetlenségi, önvédelmi háborút vívott, de részt vett a bosznia-hercegovinai háborúban is, tehát egyaránt harcolt a szerbek és a muzulmánok ellen. Bosznia-Hercegovina nyitott kérdései tulajdonképpen ma is hatással vannak a horvát politikára.

A függetlenségi háborút egy teljesen nacionalista platformon álló párt, a Horvát Demokratikus Közösség (HDZ), vezette és a választásokon kihasználta az igazságos háború hangulatát. 45 %-ot kapott, 74 helye van a parlamentben, Visszaélve ily módon szerzett pozíciójával a HDZ kormánya és köztársasági elnöke, F. Tudjman egykor Tito tábornoka, korlátozza a

Keletről Nyugatra Európa közepén

demokratikus intézmények tevékenységét (nemrég feloszlatta a zágrábi városi önkormányzatot, mert az nem a köztársasági elnök jelöltjét választotta polgármesternek), mindent megtesz a média befolyásolása érdekében.

Ebben a helyzetben a baloldal dilemmája abban van, hogy ha totálisan szembefordul a nacionalista atmoszférával, akkor elszigetelődhet, leszűkülnek lehetőségei, hogy hatást gyakoroljon a demokrácia kiépítésére, hogy szerepet vállaljon a szociális jogok védelmében. Másik lehetősége, hogy engedményeket tegyen, ne konfrontáljon a kivívott függetlenség által generált hangulattal, de egyértelműen álljon ki a függetlenség, a horvát államiság eszméje mellett.

A legnagyobb szociáldemokrata párt, a Horvát Szociáldemokrata Párt a legmesszebbre ment el ennek az atmoszférának a kezelésében. Azonosult a honvédő háborúval, elítélte a szerb agressziót, elnöke I. Rácsán a parlamentben nyíltan gratulált Tudjmannak a Szélvész hadművelet sikeréért, amelynek során felszabadították a szerb Krajínát, holott valószínűleg legalább úgy tudta, hogy ennek során atrocitások voltak, mint sokan Európában.

Lehet és talán kell is bírálni, vitatni e pártnak engedményeit a nacionalizmussal szemben, de úgy érzem, hogy e nélkül ebben a mai Horvátországban nem kaphatott volna a választásokon közel 9 %-ot, nem lehetne parlamenti képviselője, és nem játszhatna szerepet az antidemokratikus HDZ-ellenes koalíció kiépítésében. Ma Horvátországban ez az egyetlen olyan párt, amelyiknek jó kapcsolata van az összes ellenzéki párttal, és képes arra, hogy összefogja a HDZ ellenes demokratikus erőket, benne a Liberális Pártot, a Néppártot, a Paraszt Pártot. Képes, arra hogy a jövőre aktuális választáson sikereket érjen el. A horvát SDP stratégiájának a lényege a demokrácia védelme, a demokratikus platform kiépítése, és szociális potenciáljának érvényesítése.

A Szociáldemokrata Párt mellett van még két másik baloldali párt, a Szociáldemokrata Unió és a Szociáldemokrata Akció, amelyek éppen a Tudjman-féle nacionalizmus kritikájával lépnek fel. Az első párt teljes egészében szembefordult a nacionalizmussal. Azonosul az ország függetlenségével, elítéli az ellene folytatott agresszív háborút, de elutasítja a Krajina reintegrációjának módját, azt, ahogyan a szerb kisebbségekkel a horvát hatalom bánik. A második, az SDP és az SDU között helyezkedik el, kevésbé kategorikus a HDZ-vel szemben. Az SDA a sikeres hadműveletek kapcsán ugyancsak gratulált Tudjmannak. Látni kell azonban, hogy az SDU és az SDA kis pártok és nincsenek érdemi hatással a horvát politikára.

A Szocialista Internacionálé mindhárom párttal kapcsolatot tart fenn és ezek részt vesznek a Szocialista Internacionálé Kelet-Közép-Európai Bizottságának a munkájában.

A kis-Jugoszláviában, (Szerbia és Montenegró) a baloldal számára a legbonyolultabb a helyzetet nyújtja. Itt találkozhatunk azzal a klasszikus esettel, amikor a baloldalt a nacionalizmus, a nemzeti érdekek értelmezése és felfogása osztja meg. Az ottani erőviszonyokat bonyolítja, hogy két olyan pártnak van többsége mind a szövetségi, mind a két köztársasági parlamentben, amelyek szocialistának nevezik magukat és programjuk alapján szociáldemokrata. Nemrég tartották Szerbia Szocialista Pártjának, Milosevic pártjának kongresszusa,

amely által elfogadott program deklarálja, hogy alapértékei összhangban vannak a Szocialista Internacionálé elveivel. A SZSZP, főleg Dayton óta szeretne közeledni a Szocialista Internacionáléhoz és pártjaihoz. Előfordult, hogy képviselői az Internacionálé egyik-másik bizottsági ülésére el is megy, az említett kongresszusra több tagpárt kapott meghívót és egyesek bizonyos hezitálás után el is mentek. Ugyanakkor azt látjuk, hogy Szerbia Szocialista Pártja lényegében változatlanul nacionalista politikát folytat. Hivatkozva a sajátos, háborúközeli helyzetre korlátozza a médiák függetlenségét és a szabadságjogokat. Ezt a pártot néhez szociáldemokratának tekinteni.

Van-e más szociáldemokrata alternatíva? A programok alapján. 15 olyan párt van, amely szociáldemokratának vallja magát, de csak egy pártnak van, parlamenti képviselete és ezek befolyása marginális. Egy olyan pártot, a most alakuló Szociáldemokrata Uniót (ide sorolhatjuk a Független Szakszervezeteket is), ismerünk, amely egyértelműen bírálja a Milosevic politikáját. Továbbá meg kell még említenünk a Montenegrói Szociáldemokrata Pártot, amely ugyan egy kis párt és főleg a helyi önkormányzatokban erős, de állásfoglalásai a vitatott nemzeti kérdésekben elvi alapon állnak.

Bosznia-Hercegovina a háborúból a békébe való átmenet időszakát éli. A tét a háború utáni rendezés, újjáépítés, a demokrácia helyreállítása, a menekültek problémájának rendezése, a két entitásból álló Boszniai állam működése. Két szociáldemokrata jellegű párt működik. A BiH SDP amely '90-ben a választásokon 14 %-ot ért el és a század eleji szociáldemokrácia utódjaként lép fel, vállalja ennek a pártnak az örökségét, célja egy egységes, soknemzetiségű Bosznia és Hercegovina, de egyelőre csak a federáció, ennek is a bosnyák részén működik. Elítéli a szerb agressziót, de bírálja a bosnyák nacionalizmust. A párt tagjainak többsége, de szerbek és horvátok is részt vesznek munkájában. A másik párt a Boszniai Szociáldemokraták Uniója. Vezetője a tuzlai polgármester és működési területe is Tuzla, illetve környéke. A unió ugyancsak elítéli a Karadzic-féle agressziót, és bírálja Milosevicet, de abban különbözik az előző párttól, hogy elítéli a horvátok bosnyákellenes akcióit, a Tudjman-féle horvát nacionalizmust, a HDZ hercegovinai működését. A Szocialista Internacionálé mindkét párttal aktív és állandó kapcsolatot tart fenn. Bosznia-Hercegovina szerb részén, a Szerb Köztársaságban most épül ki a Független Szociáldemokrata Párt, az egyetlen antinacionalista párt, amelynek igen nehéz dolga van és egyelőre jószerivel csak a nemzetközi közösség támogatását élvezi.

Végül maradt Macedónia, amelynek a terrénuma eléggé változatos. Ez az a köztársaság, hol a szociáldemokrácia mindhárom potenciálját tudja érvényesíteni. A lakosság többsége macedón, tehát nincsenek olyan nemzetiségi konfliktusok, amelyben ne lehetne egy kiegyensúlyozott szociáldemokrata programot érvényesíteni. Igen komolyak a szociális problémák. Az ország gazdasága tulajdonképpen majdnem megbénult, alig van növekedés, egyrészt a Szerbiával kapcsolatos embargó, másrészt a görögök nem éppen baráti magatartása miatt. Ez nehéz helyzetbe hozta a gazdaságot. Igen magas a munkanélküliség, a gazdaság 40–50 %-a a fekete gazdaság.

Keletről Nyugatra Európa közepén

Az ország politikai életében a meghatározó szerepet a Macedón Szociáldemokrata Unió játssza, amely klasszikusan reform utódpart, ezt nem is tagadják. '94-ben 120 mandátumból 59-et szereztek meg, koalíciót vezetnek, miniszterelnökük és 10 miniszterük van a kormányban. Van még egy szociáldemokrata jellegű párt, a Szocialista Párt, amely ugyancsak utódpart, részt vesz a koalícióban. Ez egy nacionalista szocialista párt, amely keményebb, nem kommunista változata az utódpartnak.

Röviden a programokról, bár ahogy láttuk, a pártok gyakorlata nem mindig van összhangban az elvekkel. Alapvető jellemzőjük, hogy e pártok azonosulnak a Szocialista Internacionálé értékeivel, a Stockholmi Nyilatkozattal, a nyugat-európai szociáldemokraták programjaival, ezeket gyakran szó szerint is idézik és vállalják stratégiai célként ezt a politikát.

Érdemes kiemelni e programok sajátosságait. Például azt, hogy elutasítják a kommunista mozgalom negatív hagyományait, a sztálinizmust, de ugyanakkor vállalják a nemzeti felszabadító háborúban betöltött szerepüket. A horvát Szociáldemokrata Párt szerint hogy a háború alatt létrejött struktúrák, vagyis az 1943-ban közzétett Jajcei Megállapodás alapozták meg a horvát államiságot. A horvátok vállalják a Jugoszláv Kommunista Szövetségében, a Horvát Kommunista Szövetségében folytatott reformtörekvések örökségét, és ugyanez vonatkozik a szlovénekre is. Tehát miközben elítélik a mozgalom negatívumait, a múlthoz szelektíven viszonyulnak. Nem vállalkoznak a volt Jugoszlávia értékelésére.

Egy másik sajátosság. Miközben szinte valamennyi párt hangsúlyozza néppárti jellegét és vállalja a különböző társadalmi rétegek érdekeinek védelmét, abban egyértelmű, hogy elsősorban a dolgozók, a munkavállalók, a munkások pártja kíván lenni. A programok határozottan kiállnak a munkához való jog mellett. Deklarálják demokratikus pluralizmus, a politikai szabadságjogok iránti elkötelezettségüket, de több program úgy foglal állást, hogy a politikai demokrácia önmaga nem elegendő, annak párosulnia kell a munkahelyi demokráciával, a munkások, munkavállalók beleszólási jogaival a döntések meghozatalakor.

A Szlovén Szociáldemokraták Egyesített Listájának programja kiemeli, hogy a liberális demokrácia értékeit a szociáldemokráciának vállalnia kell, de ez csak a demokrácia minimumát képezi. Szükség van arra, hogy a munkások, munkavállalók konkrét jogokat kapjanak a munkahelyükön, mert csak így válhat a liberális demokrácia teljessé.

A programok vállalják a jóléti állam értékeit és a sokrétű szociális politikának a hívei. A pártok azonban nincsenek teljesen azonos véleményen abban, hogy az államnak mennyit kell vállalnia a jóléti kiadásokból. Két program is utal arra, hogy a nyugdíjnak több pillérre kell épülnie. Abban azonban a programok egyértelműek, hogy az állam által garantált szociális politika nélkül elképzelhetetlen a gazdasági fejlődés, hogy az államnak be kell avatkoznia az esélyek javításába, mivel a jogi tartalmú egyenlőség nem azonosítható az esélyegyenlőséggel, a társadalmi igazságosság, ennél többet kíván.

A pártok a vegyes gazdaságok hívei, de különbség van a pártok között az állami tulajdon és a társadalmi tulajdon (a régi Jugoszláviában meghonosított tulajdon forma, amelyben az

egy szűkebb közösség volt a tulajdonos) arányainak megítélésében. Elképzelhetőnek tartják olyan állami tulajdont, amelyben a dolgozók kontrollja érvényesül. Ez különösen a Montenegrói Szociáldemokrata Párt programjában jelenik meg markánsan.

Ami a pártok kapitalizmusképét elég erősek a neoliberalizmussal szembeni fenntartások. És annak hangsúlyozása, hogy a Thatcheri gazdaságpolitikát ezekben az országokban nem szabad gyakorlattá tenni.

A szlovén pártprogramban nagy gondot fordítanak a külföldön élő szlovének jogainak a fontosságára, de ezt nem a Szlovéniában élő kisebbségek jogainak kompenzálásaként értelmezik. A horvát SDP programjában a kisebbségi probléma árnyalt és finom megfogalmazást kap. A program szükségesnek tartja aláhúzni, hogy a demokratikus jogokat mindenkire ki kell terjeszteni. Tudjuk nagyon jól, hogy ez a kívánság elsősorban a szerb kisebbség esetében volna fontos, de a szerb kisebbség ma már Horvátországban eléggé minimális.

Szabó Vilmos, az MSZP Nemzetközi Titkárságának vezetője

Azt gondolom, hogy igaza van Tabajdi Csabának, amikor azzal kezdte, hogyan viszonyulnak a pártok az eredethez, a rendszerváltás utáni közvetlen időszakhoz, a megalakuláshoz.

Ha az akkori helyzetre visszagondolunk, elég sok változás, előrehaladás történt. Jelentős változás van például abban a tekintetben, ahogyan a nemzetközi szociáldemokrácia megítéli a volt szocialista országokban működő baloldali, szocialista, szociáldemokrata pártokat. Nyugat-európai kollegáim mostanában azt szokták mondani, hogy ez egy sikertörténet. Bevallják, nem igen gondolták, hogy a szociáldemokrata irányultságú pártok ilyen gyorsan megerősödnek, sőt demokratikus választásokon kormányra is kerülnek, miközben Nyugat-Európában a szociáldemokrácia inkább ellenkező tapasztalatokat mutat. (Csak zárójelben jegyzem meg, a Német Szociáldemokrata Párt például hosszú idő óta nem tud kitörni az ellenzéki pozícióból.)

Egyértelműen az a remény volt persze az uralkodó a nyugat-európai szociáldemokráciában, hogy a történelmi, tradicionális szociáldemokrata pártok fognak ismét megerősödni, és ők képviselik majd hatékonyan a szociáldemokrata értékeket.

Mára teljesen egyértelművé vált, hogy ebben a régióban azok az „utódpárt”-ként kezelt politikai erők erősödtek meg döntően, amelyeknek a megerősödését a nemzetközi szociáldemokrácia, a Szocialista Internacionálé nem várta, sőt egészen 1992-ig nem is igen támogatta. Kivételként a Cseh Szociáldemokrata Párt említendő, amely a történelmi szociáldemokrata hagyományokra alapozva alakult újjá, és befolyásos politikai tényezővé vált. Jól jellemzi ezt az is, hogy jelenleg Litvániában, Lengyelországban, Magyarországon, Bulgáriában szocialista-szociáldemokrata pártok kormányzó pozícióban vannak, Csehországban pedig olyan helyzetbe került a szociáldemokrata párt, hogy ugyan nem alakít kormányt, de nélküle gyakorlatilag lehetetlen kormányozni.

A váltás 1992-ben az Internacionálé berlini kongresszusán következett be. Az MSZP-t és

Keletről Nyugatra Európa közepén

az MSZDP-ét ekkor vették fel megfigyelőként az Internacionáléba. Ettől kezdve megváltozott a passzivitás, kivárás addig követett politikája. Kinyíltak a kapuk az „utódpártok” előtt is. Megalakult és aktivizálódott a Kelet- és Közép-európai Bizottság, amelynek két társelnöke van, az egyik a cseh szociáldemokratától, a másik az olasz baloldali demokratikus párt egyik politikusa. A Bizottság rendszeresen napirendre tűzte, és foglalkozott a térség és pártjainak problémáival. Ezekre az ülésekre, különböző minőségekben, de szinte mindenkit meghívtak és meghívnak, aki magát szociáldemokratának tartja, illetve a tevékenysége alapján sem vitatható, hogy ez az irányultsága megvan. Meggyőződésem persze, hogy az az időszak, amikor az Internacionálé és különösen is a nyugat-európai pártok többsége a kivárás álláspontjára, nem múlt(lik) el nyomtalanul, ha úgy tetszik hiányként könyvelhető el, amelyet majd idővel elemeznünk és értékelnünk kell. Megmutatkozik ez abban például, amilyen mélységben és hatékonysággal foglalkoznak a régió kérdéseivel, így például a balkáni helyzettel, amelyben nem volt hatékony szava az Internacionálénak, nem tudott ténylegesen reagálni a folyamatokra.

A nyitásban a magyar szocialisták kiemelkedő szerepet játszottak. A Kelet- és Közép-európai Bizottság két ülését is Budapesten tartotta. Az Internacionálé pedig 1994 decemberében – elsőként a térségben, az MSZP és az MSZDP meghívását elfogadva – itt tartotta tanácsülését, ahol a régió problémáinak szentelték a tanácskozási idő jelentős részét. Az 1996 szeptember 9–11-ére kítűzött kongresszuson, amelyet New Yorkban fognak megtartani, a Magyar Szocialista Párt, a Szlovén Egyesített Szociáldemokrata Lista, illetve a szlovákiai Demokratikus Baloldal Pártja is a teljes jogú tagságra jelöltek listáján van.

Nem múlt el azért teljesen az óvatosság, mondhatnám a fontolva haladás politikája sem az Internacionáléban. Hiába kerültek például Lengyelországban a szocialisták kormányra, hiába nyerték el a választók bizalmából a köztársasági elnöki posztot is, a lengyel párt teljes jogú tagsága még nem kerülhet napirendre New Yorkban. Azért is meg kell majd harcolni, hogy a megfigyelői státuszt megkaphassák.

A Szocialista Internacionáléban bekövetkezett áttörést követően az Európai Unió szociáldemokratáit összefogó Európai Szocialisták Pártjában (ESZP) is kinyíltak a kapuk. Az ESZP tavalyi kongresszusára a társulási szerződéssel bíró országok pártjait megfigyelői minőségben felvették. Ez számunkra nagyon jelentős lépés. Abból a szempontból is fontos, hogy a régió baloldali pártjai valóban együttműködjenek egymással, megfogalmazzák azokat a kölcsönösen fontos kérdéseket, javaslatokat, amelyek a közös érdekeket fejezik ki a régióban. Miután most a szociáldemokrata pártok adják az Európai Parlament legnagyobb frakcióját, ez egy külön lobby terepet is jelent továbbá régióink baloldali pártjai számára országaik európai integrációs törekvéseinek támogatására, nemzeti érdekeik érvényesítésére.

Azt megállapíthatjuk tehát, hogy az európai szociáldemokrácia, a Szocialista Internacionálé szintjén lekerült a napirendről az a kérdés, hogy lehetséges-e a volt kommunista országok rendszerváltozási folyamatában alapított demokratikus baloldali utódpártok szociáldemokrata pártokká való átalakulása belátható időn belül. Ez a kérdés eldőlt. Ma már a nem-

zetközi szociáldemokrácia döntő többségében szociáldemokrata pártokként is kezeli ezeket a pártokat.

Jellemzőképpen elmondok egy példát. Nemrég Bonnban a magyar nagykövet ebédet adott a Szekeres Imre vezette pártdelegáció tiszteletére. A Bundestag frakcióinak a képviselői is jelen voltak az ebéden. A CDU frakcióvezető helyettese az egyik megjegyzésben jelezte: tudjuk, hogy a maguk pártja még egy posztkommunista utódpart. Az SPD részéről az ebéden jelen levő egyik politikus megállította a képviselőtársát, és azt mondta: ne haragudj, el vagy maradv! Az MSZP nem posztkommunista párt, és nem utódpart. Az MSZP egy rendes, tisztességes szociáldemokrata párt, és benne van a szociáldemokrata pártok nagy családjában. Ezt nemigen tudtam volna elképzelni akár másfél, vagy két évvel ezelőtt sem. Hiszen hosszú ideig még a hivatalos pártközi tárgyalások sem a pártközpontban folytak, hanem különböző más helyszíneken.

Elmondhatjuk hogy ezek a pártok elfogadták a nemzetközi szociáldemokrácia legfontosabb dokumentumaiban, a Stockholmi Nyilatkozatban lefektetett elveket, ezeket érvényesítik programjaikban és – ami talán a legfontosabb – a gyakorlati politikájukban is, és a szervezeti működésük is demokratikus alapokon nyugszik.

Az elkövetkező években a teljes jogú tagság elérését követően nyilvánvalóan az Internacionálén belül is megerősíthetik pozícióikat, befolyásukat ezek a pártok. Bekerülhetnek majd képviselőik az Internacionáléba abba a bizottságába is, amelybe nem teljes jogú tag nem juthat be. Itt határoznak többek között arról, hogy melyik pártot veszik fel. 1994 decemberében az Internacionálé Tanácsülésén, Budapesten fogadták el, hogy a Szlovén Egyesített Szociáldemokrata Pártlista, az MSZP és a szlovákiai DBP legyen teljes jogú tag.

Beszámolhatok arról is, hogy általában – és Magyarországon is – megszűnőben van, az éles szembenállás, harc, az újra alakult történelmi pártok és az új pártok között volt. Békés egymás mellett élés van közöttük – mint Magyarországon a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és az MSZP kapcsolatában. Vannak olyan tendenciák, hogy szövetségre lépnek egymással, illetve az egyesülés irányába mennek a dolgok. Szlovákiában a Szociáldemokrata Párt és a Demokratikus Baloldal Pártja legalább két éve nagyon jól együttműködik. A legutóbbi választásokon választási szövetségben voltak. Elmondható ez Romániában a romániai Szociáldemokrata Pártról, amely a Petre Román vezette baloldali Demokrata Párttal van igen szoros együttműködésben, választási szövetségben.

A mi megítélésünk szerint is indokolt ugyanakkor az óvatosabb fellépés a volt Szovjetunió utódállamaiban kialakuló szocialista, szociáldemokrata pártok esetében. Oroszországban, Ukrajnában sem tudtak még ezek a pártok gyökeret eresztetni, a választásokon jó eredményeket elérni. Az osztódás és újraegyesülés folyamata zajlik. Ukrajna különösen képlékeny ebből a szempontból. A Szocialista Internacionálé közép és kelet európai bizottsága ülésein szinte mindig egy újabb ukrán kolléga jelenik meg, egy újabb párt képviseletében.

Bayer József említette a Friedrich Ebert Alapítványt, a vele való együttműködést. Nem állítom, hogy ma már olyan az együttműködés a nyugat-európai szociáldemokrata pártokat

Keletről Nyugatra Európa közepén

körülvevő alapítványokkal, amely elképzelésünk szerint optimális lenne. De ezen a téren is elindult a változás. A Friedrich Ebert Alapítvány Budapesten rendelkezik irodával, de – valóban – évekig csaknem ignorálta az MSZP-t, míg más politikai erőkkel, pártokkal csoportokkal szorosabb együttműködésben volt. Ezt szóvá tettük az SPD vezetésénél. Így a helyzet az elmúlt másfél évben jelentős mértékben megváltozott. Hivatalos kapcsolatfelvételre is sor került az Alapítvány központjával. Ma már mód van arra, hogy az együttműködési program keretében beszéljük meg a témaköröket. Például az önkormányzati témák vitáinak szervezésében is segítenek, vagy a nemrég megalakult biztonságpolitikai tagozat első néhány nagy rendezvényét, tanácskozását szakmailag is és szervezésileg is jelentős mértékben segítették és támogatták.

Az együttműködést az is segíti, hogy a Villányi úti konferencia-központtal partnerségi kapcsolatok alakultak ki.

A hollandiai szociáldemokrata irányultságú Mozer Alapítvánnyal is kialakítottuk az együttműködést és a partnerséget. Az elmúlt évben sikeresen megtartottuk az első közös rendezvényünket, együtt a szabad demokratákkal. A legeredményesebb kooperáció az angol Munkáspárthoz közel álló Westminster Alapítvánnyal alakult ki. 1992–93 óta rendkívül széleskörű az együttműködésünk. A környezetvédelemtől, a nőpolitikán keresztül az önkormányzati politikusképzésig, a választási kampányra történő felkészítésig sokféle segítséget adnak. Igen alaposan és előre tervezetten tudnak dolgozni.

A jövőben be fogunk tudni kapcsolódni majd az Európai Szocialisták Pártja különböző bizottságainak, illetve a frakciójának a munkájába is, ami integrációs szempontból igen nagy fontosságú. Szakértőinket – adott esetben országgyűlési képviselőket is – el tudjuk küldeni szakmai gyakorlatra, ami tapasztalatszerzés és az érdekképviseletet is erősíti.

Az eddig elhangzottakkal összefüggésben szeretnék még néhány megjegyzést tenni.

Tapasztalatunk szerint a régió szocialista, szociáldemokrata pártjai rendkívül pragmatikusan, csaknem ideológiamentesen, választási pártként működnek. Ennek kapcsán a marxizmussal, Marxszal kapcsolatban jutott eszembe, hogy a szlovák Demokratikus Baloldal Pártjának újonnan megválasztott elnöke, Josef Migas május elsején azt találta mondani egyik beszédében, hogy időnként azért ma is le kellene venni a polcra Marx műveit. Erőteljes kiátkozásszerű médiatámadás zúdult rá. A párt kiállt ugyan mellette, de ott sem volt egyöntetű a gondolat fogadtatása.

Programkészítéssel, programvitával – ismereteim szerint – jelenleg az MSZP, illetve a Lengyel Szociáldemokrata Párt foglalkozik. Nemrég Varsóban jártunk, ahol találkoztunk a pártelnökkel, és M. Rakowskival, aki ehhez a párthoz tartozik. Rendkívül jó szellemi és fizikai állapotban van, és nagy tekintéllyel bír ma is. Vele egy hosszabb beszélgetésben külön is megtárgyaltuk ezt a témát. Ő mondta: ez egy lehetetlen helyzet, hogy a fejletlen kapitalizmust kell menedzselnünk. Úgy fogalmazott: célként most csak azt tudjuk kitűzni, hogy egy demokratikus kapitalizmust próbáljunk megteremteni. Célnak nem rossz, de pont egy baloldali párt végezze el ezt. Hol vagyunk még a programjainkban szereplő demokratikus szocializmustól, amelyet jelenleg jelszóként is nehéz kitűzni.

Legutóbb Magyarországon ülésezett az Internacionálé Világifjúsági Szervezetének az elnöksége, és volt egy fórum BIT-es és más fiatalokkal. Legalább hárman tették fel azt a kérdést, hogy nem kellene-e elgondolkodniuk a baloldali pártoknak azon, hogy új víziót adjanak a fiataloknak. Nyilvánvaló, hogy ezen el kellene gondolkodni!

Azt is sokan megkérdézik, hogy miért nincs szervezett képzés, oktatás ezekben a pártokban? Ennek is sokféle oka van. Lehet magyarázni a '90 utáni időszakban a létért, a fennmaradásért való küzdelemmel, az ellenzéki léttel, majd a kormányzásra kerülés eufóriájával – ahogy Rakovski fogalmazott, amely egyben egy narkotikum is. Vigyáznunk kell, nehogy kábítószerként hasson ránk a jövőre vonatkozóan!

A nyugat-európai pártokban, az Internacionáléban is az új utakat, az új programokat keresik. Az Osztrák Szociáldemokrata Párt is programvitát hirdetett meg a legutóbbi kongresszusán. A svédek, a finnek és más pártok is foglalkoznak ezzel. Alkalmazható modelleket bizony nem találunk.

Szeretnék szólni röviden a baloldal helyzetéről a kárpát-medencei határon túli magyarság körében. Az nyilvánvalóan nem igényel külön indoklást, hogy önálló baloldali párt nem jött létre egyik magyarok lakta területen sem. Ez nem azt jelenti, hogy nincs baloldal, nincsenek baloldali érzelműek. Vannak, a pártokon és szervezeteken kívül, illetve az egyes pártokon belül is.

Az RMDSZ-en belül a konzervatív és liberális csoportosulások mellett önálló státuszt kapott a Szociáldemokrata Tömörülés is. Ez egy fejlődésben lévő, ma még nem igazán nagy hatást kifejtő, de mindenképpen olyan erő, amellyel erősítenünk kell a kapcsolatainkat. Az RMDSZ vezetése fontosnak tartja, hogy ez a szekció – nevezzük így – valamilyen szállal kötődjön a Szocialista Internacionáléhoz is. Maga az RMDSZ a keresztény-konzervatív néppártok nemzetközi szervezetének a tagja, de semmilyen belső akadály nem lenne a szekció ilyen irányú kapcsolatának.

Szlovákiában a Demokratikus Baloldal Pártján belül létrejött, és a legutóbbi kongresszuson meg is erősödött a magyar szekció, amely a párton belül kívánja a magyarság, a baloldali érzelmű magyarság érdekeit képviselni. Ez is egy nagyon fontos momentum, mert Szlovákiában – a kormánypárt, a kormányfő erőteljes szimpátiájával – létrejött egy új magyar baloldali párt, az Együttélés Mozgalom egyik korábbi vezetőjével az élen. Működési feltételeik biztosítottak, és a sajtójuk sem rossz. A pártdokumentumok, a program megfelelnek az Internacionálé összes követelményeinek, sőt az MSZP programjából is szerepel bennük néhány passzus. A kormányfő, a kormánypárt mindig legelőször velük konzultál. Nyilván ebből a szempontból is van jelentősége annak, hogy erősítsük a DBP-n belül lévő magyar szekciót. Annál is inkább, mert a legutóbbi kongresszusukon magyar alelnököt is választottak.

Még egy momentumot említenék meg végezetül, a kommunista pártokkal kapcsolatban. Kísérlet történt egy önálló Eurázsiai Internacionálé létrehozására, amelyet alapvetően az ukrán kormányzó Szocialista Párt szorgalmaz. Ebbe megpróbálták a Szocialista Internacio-

Keletről Nyugatra Európa közepén

nálát is bevonni. Kiderült azonban, hogy ez a kísérlet a rendszerváltozás után létrejött, zömében kommunista pártoktól ered, azzal a céllal, hogy a régióban, illetve a régió túl szervezetten megjelenjenek. Tartalmában most nem túlságosan jelentős, időnként összejönnek, rendezvényeket szerveznek. Ez is jelzi ugyanakkor milyen nagy a tét. Óriási a politikai és történelmi felelőssége a szociáldemokráciának, a demokratikus baloldalnak, amely ma egy igen ellentmondásos átmeneti helyzetben fejt ki tevékenységét, kormányoz és ellenzékben van a régiókban. Rajtunk is múlik, hogy milyen lesz a befolyása a jövő évezredben Közép- és Kelet-Európában és tágabban a világban.